

ÜMUMİ TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ PEŞƏ TƏMAYÜLLÜ SİNİFLƏRİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

Rəsul Əsgərov,

*Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun
Elmi-pedaqoji Tədqiqatlar Mərkəzinin böyük elmi
məsləhətçisi, Əməkdar müəllim
e-mail: resul1940@mail.ru*

Xanım Şabanova,

*“Peşə təmayüllü siniflərin təşkili”
layihəsinin rəhbəri
e-mail: x.shabanova@arti.edu.az*

Dünyada gedən sürətli dəyişiklik və modernləşmə prosesləri təhsil sisteminin mühüm sahələrindən biri olan peşə təhsilindən də yan keçmir və bu sahədə də yeni trendlər özünü büruzə verir. İnsanların düşüncə tərzinin dəyişməsinə və əmək bazarının müasir tələblərinə uyğun olaraq yeni yanaşmalar ortaya çıxır. “Ömürboyu təhsil” anlayışı daha geniş şəkildə yayılır. Texnika və texnologiyanın sürətli inkişafı canlı işçi qüvvəsinə olan tələbi azaltdıqca, mütəxəssislər arasında rəqabət güclənir. İş yerini saxlamaq üçün daha çox öyrənmək, həm də ixtisas seçimində səhvə yol verməmək xüsusi tələbə çevrilir. Məhz bu səbəblərdən insanlar ixtisas seçərkən ən azı üç amili – *seçdiyi ixtisasa olan marağı, bu ixtisasa potensial uyğunluğunu və əmək bazarında bu ixtisasın dayanıqlığını* əsas götürməlidirlər.

Göründüyü kimi, peşə seçimində insan özünü yaxşı tanımalı və daxilindəki potensialı bilməlidir. Biz maraqlarımızı bilsək, ona uyğun qərar versək daha düzgün seçim etmiş olarıq. İkinci şərt isə insanın potensial bacarıqlarıdır, yəni səndə nəyi isə icad etmək, yoxsa insanlarla ünsiyyətdə olmaq və ya dizayn etmək, rəqəmlərlə işləmək yaxşı alınır, yoxsa elektrik qurğuları ilə işləmək? Bununla yanaşı, biz ixtisas seçimi edərkən əmək bazarının gələcək gözləntiləri və tələblərini də bilməliyik.

İxtisas seçimində önəmli olan məqamlardan

danışaraq onu da qeyd etməliyik ki, bir çox hallarda valideynlər övladları üçün peşə seçimini ya tamamilə onların öhdələrinə buraxır, ya da mövcud əmək bazarına əsasən özləri qərar verirlər. Halbuki, 5-10 ildən sonranı görməyə çalışaraq qərar vermək lazımdır. Lakin 5-10 il sonra nə olacağını da əvvəlcədən dəqiq bilmək çətindir. Çünki hər şey çox sürətlə inkişaf edərək dəyişir. Önəmli olan odur ki, gələcəkdə peşəsindən asılı olmayaraq böyük rəqəmlərlə işləmək, gözəl ünsiyyət qurmaq, layihə idarəçiliyi üzrə işləmək bacarıqlarına malik olan mütəxəssislərə tələbin artacağı nəzərə alınsın. Odur ki, şagirdlərdə tənqidi təfəkkür, rəqəmsal proqramlaşdırma və sosial media ilə bağlı bacarıqlar da inkişaf etdirilməlidir. Gələcəkdə peşədən çox, bacarıqlar vacib olacaqdır. Belə ki, peşəyə olan tələbat, məhz zamanla dəyişə bilər. Əlavə peşə bacarıqlarına da yiyələnmək mümkündür. İstənilən peşədə qeyd edilən bacarıqlar onlara lazım olacaqdır. Hər şey seçilmiş peşəyə olan sevgidən başlayır. Peşə sahibi seçdiyi peşəsini sevmirsə, işində heç vaxt uğur qazana bilməyəcək.

İxtisas seçimi ilə bağlı bütün bu məsələlərin həllində hüquqi baza kimi əsas götürüləcək sənədlərdən biri olan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 may 2020-ci il tarixli, 167 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi Qaydası”dır (bundan sonra Qayda).

Qayda təhsilalanların peşə seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlanması məqsədi ilə ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin təşkili və həyata keçirilməsini müəyyən edir. Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidməti təhsilalanların peşə seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlanması məqsədi ilə onların maraqlarını, bacarıqlarını, qabiliyyətlərini və şəxsi keyfiyyətlərini gələcək peşə bacarıqlarının öyrənilməsinə, düzgün ixtisas seçiminin edilməsinə, əmək fəaliyyətinə dair tələb olunan biliklərin formalaşmasına, karyera planlaşdırılmasına və ömürboyu təhsil imkanlarının araşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlərdir. Qaydaya görə peşəyönümü xidməti ümumi təhsil müəssisələrinin aşağıda göstərilən təhsil səviyyələrində təhsilalanlar üçün təşkil edilir:

- *ibtidai təhsil səviyyəsində;*
- *ümumi orta təhsil səviyyəsində;*
- *tam orta təhsil səviyyəsində.*

“Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi Qaydası”nda ümumi təhsilin hər üç səviyyəsində peşəyönümü xidmətinin xüsusi aspektləri göstərilir. Məsələn, ***ibtidai təhsil səviyyəsində peşəyönümü xidməti*** tədbirləri təhsilalanlarda əmək və peşələr haqqında ilkin təsəvvürlər, müxtəlif peşə sahələrinin əsas xüsusiyyətləri, o cümlədən ünsiyyət, əməkdaşlıq, yaradıcılıq, tənqidi təfəkkür və məsələ həlli kimi vacib səriştələrin formalaşması məqsədi ilə fənlərin və dərslərin məzmununda nəzərdə tutulur. Bu səviyyədə təhsilalanlar üçün əsasən peşə marağının və qabiliyyətlərin öyrənilməsi, maarifləndirmə tədbirləri təşkil olunur. Bu fəaliyyət “Əmək nədir?”, “Valideynlərimin peşəsi” və s. bu kimi mövzularda təqdimatların və sərğilərin keçirilməsi, müxtəlif peşə sahələrinə aid videofilmlərin nümayiş etdirilməsi, yaxın ərazidə yerləşən müəssisələrə ekskursiya, peşələrə dair oyunların keçirilməsi və digər tədbirlərlə müşayiət olunur.

Ümumi orta təhsil səviyyəsində peşəyönümü xidməti tədbirləri təhsilalanlarda ibtidai təhsil səviyyəsində formalaşmış ilkin bacarıqların dərinləşməsi, onların müxtəlif peşə sahələri ilə yaxından tanış olması və bu sahələrin iqtisadiyyatda oynadığı rolu anlaması, müxtəlif peşə sahələri üzrə əsas işəgötürənlərlə tanışlıq, təhsilalanların peşə seçimi zamanı meyil və maraqları nəzərə alınmaqla, müxtəlif peşələrə istiqamətləndirilməsi,

si, psixoloji hazırlığının təmin edilməsi məqsədi ilə fənlərin və dərslərin məzmununda nəzərdə tutulur. Bu fəaliyyət peşə maraqları və qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün diaqnostik testlərin və sorğuların, peşələrə dair oyunların və yarışların keçirilməsi, peşə təhsili müəssisələrinə və yaxın ərazidə yerləşən müəssisələrə ekskursiya, peşə həftəsinin təşkili, müxtəlif peşə sahələrinə aid videofilmlərin nümayiş etdirilməsi, peşə sahələrinin əsas xüsusiyyətləri, o cümlədən ünsiyyət, əməkdaşlıq, yaradıcılıq, tənqidi təfəkkür və məsələ həlli kimi vacib səriştələrin formalaşması məqsədi ilə fənlərin və dərslərin məzmununda nəzərdə tutulur. Bu səviyyədə təhsilalanlar üçün əsasən peşə marağının və qabiliyyətlərin öyrənilməsi, maarifləndirmə tədbirləri təşkil olunur.

Tam orta təhsil səviyyəsində peşəyönümü xidməti tədbirləri Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin Qərarı ilə maddi-texniki tədris imkanları, ərazi (yerləşmə) prinsipləri (rayon, şəhər) mərkəzinə yaxınlığı, nəqliyyat qovşaqlarına münasibətdə yerləşməsi, təhsilalanların və pedaqoji heyətin sayı və digər infrastruktur göstəriciləri nəzərə alınaraq müəyyən edilmiş “Ümumi təhsil müəssisələrində peşə təmayüllü siniflərin təşkili” layihəsinin məqsədlərinə uyğun həyata keçirilir.

Peşəyönümü xidmətinin məqsədləri:

- *təhsilalanların peşə və ixtisaslar üzrə tələb olunan bilik, bacarıq və səriştələr barədə məlumatlandırılması;*
- *təhsilalanlarda ixtisas və peşə seçimi prosesində bilik, bacarıq və səriştələrdən istifadə etmə qabiliyyətinin formalaşdırılması, maraq, bacarıq, qabiliyyət və şəxsi keyfiyyətlərinə uyğun olaraq təhsilalanların müvafiq ixtisas və peşə seçiminə yönəldilməsi, onlara peşə məsləhətlərinin verilməsi;*
- *insan kapitalının inkişaf etdirilməsi üçün təhsillə əmək bazarı arasında əlaqənin təmin edilməsinə və təhsildən əmək bazarına keçidin təmin olunmasına dair məlumatlandırmanın həyata keçirilməsi;*
- *əmək fəaliyyətinin başlanılması üçün tələb olunan minimal bacarıqların formalaşdırılmasına köməkliyin göstərilməsi;*
- *təhsilalanların karyera planlaşdırılması və ömürboyu təhsil imkanları barədə məlumatlandırılması;*

– təhsilalanlara ilkin sahibkarlıq bacarıqlarının aşılması və onların gələcəkdə öz iş yerlərini yaratmalarına həvəsləndirilməsi;

– karyera planlaşdırılmasında sərbəst seçim imkanı verilməklə, təhsilalanlarda peşə təhsili ilə bağlı ilkin bilik və bacarıqların ümumi təhsil pilləsində formalaşdırılması və s.

Sənəddə sadalanan müxtəlif yönümlü məzmun və metodlar əsasında peşəyönümü işinin aparılması ümumi təhsil müəssisələrinin pedaqoji işçiləri, qeyri-hökumət təşkilatları və özəl müəssisələr tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırılmaqla aşağıdakı tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilməsi qeyd edilir:

- maarifləndirmə tədbirləri;
- peşə marağının və qabiliyyətlərin öyrənilməsi;
- diaqnostik tədbirlər;
- məsləhət tədbirləri;
- təlim tədbirləri.

Bu Qaydanın xüsusi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədbirlər konkret olaraq sadalanır, təhsilənlərə isə yalnız onların icrası qalır. Məsələn, maarifləndirmə tədbirlərinə – layihəşəslı təlim, müxtəlif fənlərin məzmununda ayrı-ayrı peşələri təsvir edən məzmun; müxtəlif müəssisələrə ekskursiyalar; məktəbdənkənar fəaliyyətlər; şagirdlər arasında müsabiqələrin keçirilməsi; sərgilərin təşkili; ayrı-ayrı peşə sahələri üzrə mütəxəssislərin iştirakı ilə görüşlərin təşkili və s. aid etmək olar. Yaxud məsləhət tədbirlərinə təhsilalanların diaqnostika zamanı müəyyən edilmiş xüsusiyyətləri, o cümlədən meyil və maraqları nəzərə alınmaqla ali, orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələri tərəfindən təklif edilən proqramların və peşələrin seçimində düzgün, şüurlu qərar qəbul edilməsində peşə özünü-təyininə köməyin göstərilməsi, karyeranın planlaşdırılması üzrə məsləhətlər, inkişaf yolunun seçilməsi və əmək bazarında perspektivlərin müəyyən edilməsinə dair dəstək tədbirləri daxildir.

Peşə təmayüllü siniflərin təşkili “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi Qaydası”nın 4-cü hissəsi ilə tənzimlənir. Peşəyönümü xidmətinin təşkili ilə bağlı metodik dəstək tədbirləri (məzmun, müxtəlif metodiki vəsaitlər, ixtisasatırma təlimləri) nazirlik tərəfindən həyata keçirilir. Peşə təmayüllü siniflərin komplektləşdirilməsi aşağıdakı kimi aparılır:

- **Peşə təmayüllü siniflərə həmin ümumi**

təhsil müəssisəsinin və (və ya) inzibati ərazidəki (qəsəbə, rayon, şəhər) digər ümumi təhsil müəssisələrinin IX sinfini bitirmiş şəxslər qəbul edilirlər.

- **Qəbul könüllülük prinsipi əsasında həyata keçirilir.**

- **Peşə təmayüllü siniflərdə təhsil almaq istəyənlər həmin siniflərin təşkil olunduğu müəssisənin rəhbərliyinə ərizə ilə müraciət edirlər.**

- **Peşə təmayüllü siniflər 15 nəfərdən az, 20 nəfərdən artıq şagird olmamaqla təşkil olunur.**

- **Qəbul zamanı əynitəmayüllü sinifə müraciət edənlərin sayı 20 nəfərədək olduqda, müraciət edənlər təmayüllü sinifə müsabiqəsiz qəbul edilirlər, 20 nəfərdən çox olduqda isə müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən müsabiqə təşkil olunur.**

- **Müsabiqə təhsilalanların IX sinif buraxılış imtahan nəticələrinə əsasən həyata keçirilir və həmin nəticələrə görə göstəriciləri daha yüksək olanlar qəbul edilirlər.**

Peşə təmayüllü siniflər üçün tədris planı və tədris resursları nazirlik tərəfindən təsdiq edilir. Peşə təhsilinin dövlət standartlarında göstərilmiş Ana dilində ünsiyyət sərəştəsi Azərbaycan dili fənni, Xarici dildə ünsiyyət sərəştəsi xarici dil fənni, İnformasiya texnologiyaları və elektron resurslardan istifadə sərəştələri informatika fənni, hesablama əməliyyatlarını yerinə yetirmə sərəştəsi riyaziyyat fənni kurikulumuna (proqramına) inteqrasiya olunmuş şəkildə tədris edilir.

Seçilmiş peşə təmayüllü istiqamətinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı profilli layihələrdə kimya fənnində “Gübrələr və gübrələmə” və “Torpaq” modulları; biologiya fənnində “Bitkilərin inkişaf mərhələləri” və “Bitki xəstəlikləri, zərərvericiləri və mühafizə tədbirləri” modulları; digər layihələrdə isə kimya fənnində “Materialların kimyəvi tərkibi”; fizika fənnində “Elektrotexnika və elektronika”; coğrafiya fənnində isə “Turizm coğrafiyası” modulları inteqrasiya olunmuş formada tədris edilir. “Müştərilərə xidmət”, “Sahibkarlıq və layihə planlaşması”, “Şəxsi inkişaf və karyera planlaşdırılması”, “Estetika və mədəni özünüifadə” modulları “Əsas sərəştələr”də tədris olunur.

Peşə təmayüllü siniflərin tədris planları əsasında fənlərə (modullara) verilmiş ümumi saatlar saxlanılmaqla, ümumi təhsil müəssisələrində seçilmiş layihə profilinə uyğun peşə təmayüllü siniflərin (X-XI) işçi tədris planları hazırlanır, Elm və Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırıldıqdan

sonra məktəbin direktoru tərəfindən təsdiq edilir. Peşə sahələrinə aid modullar və ya ümumi peşə səriştələrinin tədrisinə ayrılan saatların miqdarı (o cümlədən təcrübə məşğələləri nəzərə alınmaqla) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 3 iyun tarixli, 103 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)”nda nəzərdə tutulan tam orta təhsil səviyyəsi üzrə həftəlik dərş saatlarının maksimum miqdarının ən azı 1/3-ni təşkil edir.

Peşə təmayüllü siniflərin məzunlarının malik olduğu üstünlüklər aşağıdakılardır:

– Seçdiyi iki peşə ixtisasını real iş şəraitində peşəkar ustalardan öyrənmək və lazımi bacarıqlar əldə etmək imkanı;

– sosiallaşma;

– təhsil müddətində istehsal müəssisələrinə müxtəlif təcrübə səfərlərinə çıxmaqla, seçdikəri peşənin sirləri barədə geniş məlumatlar əldə etmələri və peşəyə daha tez adaptasiya olunmaları;

– əsasən nəzəri biliklər öyrədilən ənənəvi tədris metodlarından fərqli olaraq, onlara innovativ metodlardan istifadə etməklə praktiki dərslərə üstünlüyün verilməsi;

– peşə təmayüllü siniflərdə təşkilati işlərə birbaşa cavabdeh olan, ştat üzrə təyin olunmuş və xüsusi təlim keçmiş qrup rəhbərlərinin olması;

– şagirdlərin məktəbi bitirdikdən sonra məşğulluq imkanlarının daha çox olması;

– peşə təmayüllü sinif məzunlarının qazan-dıqları ixtisaslar üzrə qısa müddətdə karyera yük-səliş imkanlarına malik olmaları və s.

Peşə təmayüllü siniflər üzrə ümumi təhsil məktəblərinin mövcud yerləşməsi coğrafiyası:

- Bakı iqtisadi rayonu (Bakı şəhəri) – 36 məktəb
- Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu – 8 məktəb
- Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu – 5 məktəb
- Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu – 14 məktəb
- Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu – 13 məktəb
- Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu – 9 məktəb
- Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu – 22 məktəb
- Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu – 15 məktəb
- Mil-Muğan iqtisadi rayonu – 14 məktəb
- Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu – 8 məktəb
- Qarabağ iqtisadi rayonu – 16 məktəb
- Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu – 16 məktəb
- Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu – 20 məktəb

Peşə təmayüllü siniflərdə təhsil alan şagirdlərə 4 profil üzrə 18 peşə ixtisası tədris edilir:

1. Təmir-tikinti profili üzrə 4 ixtisas – “dülğər köməkçisi”, “çilingər köməkçisi”, “kombi-kondisioner üzrə usta köməkçisi”, “mebelquraşdırma üzrə usta köməkçisi”;

2. İnformasiya texnologiyaları profili üzrə 3 ixtisas – “İKT Helpdesk”, “İKT qrafik dizayner”, “Kompüter operatoru”;

3. Xidmət profili üzrə 4 ixtisas – “aşpaz köməkçisi”, “dərzi köməkçisi”, “qənnadıçı”, “bərbər”;

4. Kənd təsərrüfatı profili üzrə 7 ixtisas – “çiyələk əkini”, “kartof əkini”, “şəkər çuğunduru əkini”, “tərəvəz əkini”, “örtülü şəraitdə tərəvəz əkini”, “meyvə əkini” və “arıçılıq”.

Tədris illəri üzrə peşə təmayüllü siniflər təşkil edilmiş ümumi təhsil məktəbləri və peşə təmayüllü siniflərdə təhsil alan şagirdlərin sayı (nəfər) aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Tədris illəri	Ümumi təhsil məktəblərinin sayı	Peşə təmayüllü siniflərin sayı	Şagirdlərin sayı (nəfər)
2019 – 2020	20	20	417
2020 – 2021	35	55	1187
2021 – 2022	80	124	2387
2022 – 2023	80	124	2164
2023 – 2024	196	232	4296

Peşə təmayüllü siniflərin təşkilində ixtisas modullarını tədris edən müəllimlərin seçilməsi vacib məsələlərdən biridir. Şagirdlərin seçdikləri peşəni tədris edən müəllim bu peşənin həqiqi vurğunu olmalıdır ki, həmin peşəni seçən şagirdlər seçdikləri peşəyə görə gələcəkdə peşman olmasınlar, əksinə düzgün yolda olduqlarına inansınlar. Ona görə də ilk gündən bu məsələ diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

İxtisas müəllimlərinin seçimi müəssisə əsasında aparılır. Bu zaman nəzərə alınan başlıca meyarlar onların pedaqoji, metodoloji və praktiki fəaliyyətləridir. Ona görə də bu istiqamətlər üzrə ixtisasları tədris edəcək təhsilverənlər üçün ixtisasartırma təlimləri təşkil olunur.

Nəticə. Düşünürük ki, peşə təmayüllü siniflərin təşkili üzrə görülmüş işlərdə olan xırda nöqsanları aradan qaldırmaq, məzmunu təkmilləşdirmək və zamanla ayaqlaşan mükəmməl üsullardan istifadə etməklə, bu sahədə daha böyük uğurlar əldə edəcəyik.